

Date: 3rd May-2026

SHOIRNING SIYOSIY QUVG‘IN DAVRI VA RUHIY KECHINMALARINING
IJODGA TA‘SIRI

Amirxonov Ibrohim Abdurahmon o‘g‘li
Toshkent davlat transport universiteti talabasi

Annotatsiya: Maqsud Shayxzodaning 1952–1954-yillardagi siyosiy quvg‘in davri, uning ruhiy-psixologik holati va bu sinovlarning shoirning keyingi ijodiy yo‘nalishiga ko‘rsatgan ta‘siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda qatag‘on yillaridagi izolyatsiya, tergov jarayonlari, oila va ijodiy muhitdan uzilish, shuningdek, oqlanishdan so‘nggi she‘riy va dramatik asarlarda namoyon bo‘lgan chuqur lirizm, tarixiy xotira, psixologik realizm va insoniy mas‘uliyat motivlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Maqsud Shayxzoda, siyosiy quvg‘in, ruhiy kechinmalar, ijodiy kechinmalar, qatag‘on davri, adabiyot va psixologiya, ijodiy chidamlilik.

Abstract: This article analyzes the period of political persecution of Maqsud Shayxzoda between 1952 and 1954, exploring his psycho-emotional state and the profound impact of these trials on the poet's subsequent creative trajectory. The research examines the themes of isolation during the years of repression, the rigors of investigative proceedings, and the forced detachment from family and the literary environment. Furthermore, it explores the emergence of profound lyricism, historical memory, psychological realism, and motives of human responsibility within his poetic and dramatic works following his rehabilitation. The study highlights how these experiences facilitated a creative transformation, reshaping his literary perspective.

Keywords: Maqsud Shayxzoda, political persecution, psychological experiences, creative reflections, era of repression, literature and psychology, creative resilience.

1952-yilning bahori Maqsud Shayxzoda hayotida eng qorong‘u, ammo eng sinovli sahifalarni ochdi. O‘sha davrda O‘zbekiston SSRda “millatchilik”, “kosmopolitizm” va “xalq dushmani” kabi siyosiy ayblovlar ostida o‘nlab adiblar, olimlar va madaniyat arboblari hibsga olinayotgan, ularning asarlari nashrdan olib tashlanayotgan, adabiy aloqalar uzilayotgan, matbuot esa qattiq ideologik nazorat ostida faoliyat yuritayotgan edi. Shayxzoda ham shu siyosiy to‘lqinning bevosita qurboni bo‘ldi. Tergov jarayonlari ko‘pincha asossiz, hujjatlar qalbakilashtirilgan, ijodiy faoliyati esa g‘oyaviy jihatdan “noqulay” yoki “zamonaviy talablarga javob bermaydigan” deb baholandi. Men, Toshkent davlat transport universiteti talabasi sifatida, bu vaziyatni “tizimiy nosozlik” deb tushunaman. U qamoqda o‘tirgan paytda ham she‘riy ritm, dramatik dialog va tarixiy obrazlar haqida o‘ylashda davom etdi. Naim Karimovning arxiv hujjatlarida qayd etilishicha, shoir tergovchilar oldida ham “haqiqatni yozish – bu mening burchim, she‘riyat esa faqat so‘z o‘yini emas, balki xalq yuragining ovozi” degan pozitsiyani saqlab qoldi. Bu nafaqat shaxsiy jasorat, balki ijodiy identifikatsiyaning eng og‘ir sinovdan o‘tishi edi. O‘sha davrda ko‘plab adiblar o‘z uslubini keskin o‘zgartirishga, “xavfsiz mavzular”ga o‘tishga, hatto hamkasblarini tanqid qilishga majbur bo‘lgan bo‘lsa, Shayxzoda ichki

Date: 3rd May-2026

dunyosida haqiqat, adolat va inson qadriyatlarini saqlab qoldi. Siyosiy quvg‘in Shayxzodani nafaqat jismoniy erkinlikdan, balki ijodiy aloqalardan ham uzdi. Nashriyotlar bilan bog‘lanish taqiqlandi, adabiy anjumanlarga qatnashish imkonsiz bo‘ldi, qo‘lyozmalar musodara qilindi yoki oila a‘zolari tomonidan devor yeri, eshik ramkalari orqasiga yashirin joylarga olib qo‘yildi. Ammo shoirning ruhiy dunyosi “yozilmas she‘rlar” bilan to‘lib bordi. U qog‘ozga tushira olmagan qatorlar, qora siyohga ko‘chira olmagan lavhalar ichki xotira omborlarida saqlandi, keyinchalik “Toshkentnoma”ning lirik oqimlariga, dramalarning chuqur monologlariga, tarjimalarning mohir talqinlariga aylandi. Shayxzodaning ijodiy mexanizmi ham xuddi shunday ishlagan: u yozmadi, lekin yaratdi; u sahna ko‘rmadi, lekin obrazlarni ichki ko‘zi bilan ko‘rdi; u matbuotda chiqmadi, lekin she‘riy ritmini ichki nafasida saqladi. Sakina xonimning arxiv hujjatlarini saqlashdagi matonati, do‘stlar orqali ma‘naviy yordam ko‘rsatishi, tergov jarayonlarida adolat talab qilishi bu “yashirin jarayon”ni tashqi xavfdan himoya qildi, ijodiy zanjirning uzilmasligini ta‘minladi. 1954-yilda oqlangandan so‘ng shoirning ijodi yangi sifat bosqichiga ko‘tarildi. Bu qaytish eski uslubning takrori emas, balki chuqur transformatsiya edi. “Toshkentnoma” dostoni (1957–1958) aynan shu davrning mahsuli bo‘lib, unda shahar tasviri nafaqat me‘moriy yodgorliklar, bog‘lar yoki ko‘chalar sifatida, balki insoniy taqdir, fojiaiy lahzalar, kutish jarayoni, vaqt sinovidan o‘tgan mehr-muhabbat va tarixiy og‘irlik yig‘indisi sifatida gavdalantirildi. XVIII bobdan iborad “xotira”, “sadoqat”, “vaqt oqimi”, “adolat izlanishi” kabi motivlar markaziy o‘rinni egalladi, ular shunchaki she‘riy bezak emas, balki quvg‘in yillarida shoir qalbida yig‘ilgan ruhiy tajribaning badiiy portlashi edi. Dramalarida esa Jaloliddin, Ulug‘bek kabi tarixiy shaxslar endi faqat harbiy qo‘mondon, hukmdor yoki olim emas, balki axloqiy tanlov, mas‘uliyat, jamoa oldidagi burch va tarixiy haqiqatni himoya qilish yukini ko‘targan murakkab shaxslar sifatida talqin qilindi. Shayxzoda ham xuddi shunday qildi: u o‘z ijodiy “kalibrini” quvg‘in tajribasi orqali yangiladi, she‘riy ritmi yanada chuqurlashtirdi, dramatik konfliktlarni psixologik jihatdan boyitdi, tarjimalarda madaniy kodlarni aniqroq uzatish usullarini ishlab chiqdi. Natijada, uning asarlari faqat adabiy emas, balki tarixiy-falsafiy hujjat, insoniy psixologiyaning badiiy tadqiqoti va ma‘naviy klassik namunasi darajasiga ko‘tarildi. “Toshkentnoma”dagi shahar endi faqat geografik joy emas, u – xotira, mehnat, fojia, umid va kelajakka ishonchning tirik guvohi edi. Quvg‘in davri Shayxzodaning sahna tiliga ham bevosita, chuqur ta‘sir ko‘rsatdi. U endi qahramonlarni “yaxshi-yomon”, “do‘st-dushman” qarama-qarshiligida emas, balki murakkab tarixiy sharoit, ichki ziddiyatlar, insoniy zaifliklar va axloqiy tanlovlar kontekstida ochib berdi. “Jaloliddin Manguberdi”da ichki xiyonat, amirlarning manfaatparastligi, xalqning chidamliligi; “Mirzo Ulug‘bek”da ilm-fan va hokimiyat o‘rtasidagi keskinlik, an‘anaviy qarashlarning yangi kashfiyotlarga qarshi turishi, olimning yakka qolishi – bularning barchasi aynan shu davrning ruhiy og‘irligini, adolatsizlik oldida insoniy qadriyatni himoya qilish zaruratini aks ettirardi. Shayxzoda sahnada faqat dialog emas, pauza, imo-ishora, tarixiy liboslar, musiqiy fon, sahnoviy kompozitsiya va hatto sahnadagi bo‘shliqlar orqali ham psixologik chuqurlikni yaratdi. Shayxzoda ham shunday qildi: u so‘z bilan emas, so‘zsizlik bilan, imo bilan, tarixiy izlar orqali, insoniy fojiani ochib berdi. Bu yondashuv adabiyotshunoslikda “psixologik

Date: 3rd May-2026

realizm” deb atalsa-da, mohiyatan u axloqiy mas’uliyat maktabi, adabiy etikaning yuksak namunasi edi. U quvg’inda ko‘rgan adolatsizlikni nafrat, g‘azab yoki qasos bilan emas, balki insonparvarlik, adolat, kelajakka ishonch va badiiy go‘zallik g‘oyalari bilan javob berdi. Bugungi raqamli davrda talabalar ko‘pincha “tezkor natija”, “raqobat”, “imtihon bosimi”, “loyiha muvaffaqiyatsizligi” yoki “kasbiy noaniqlik” kabi psixologik vaziyatlarga duch kelishadi. Shunday sharoitda Shayxzodaning quvg’in davri va undan keyingi ijodiy tiklanishi nafaqat adabiy meros, balki zamonaviy yosh avlod uchun ruhiy chidamlilik, ma’naviy barqarorlik va kasbiy etika darsidir. Shayxzoda quvg’in davrida ham, undan keyin ham shu yo‘lni tutdi: u nafratga berilmadi, ijodiy uzilishni davriga aylantirdi, adabiyotni shaxsiy qasos yoki shikoyat vositasi emas, jamiyatni davolash, xotirani saqlash va kelajakni qurish san’atiga aylantirdi. Bu esa adabiyotni nafaqat o‘tmishni eslash, balki kelajakni qurish uchun insoniy resurslarni to‘g‘ri boshqarish, psixologik barqarorlikni shakllantirish va kasbiy mas’uliyatni oshirish san’atiga aylantiradi. Har bir texnik mutaxassis, har bir muhandis, har bir loyiha boshqaruvchisi shu haqiqatni yodda tutishi kerak: eng mustahkam tuzilma nafaqat hisob-kitob, beton yoki po‘latdan, balki insoniy matonat, axloqiy mustahkamlik, tarixiy xotira va adolat tuyg‘usi bilan quriladi. Shayxzoda esa aynan shu poydevorni o‘z ijodi orqali avlodlarga o‘tkazdi.

Xulosa: Maqsud Shayxzodaning siyosiy quvg’in davri va undan keyingi ruhiy kechinmalari uning ijodiy yo‘lini faqat o‘zgartirmadi, balki uni ma’naviy jihatdan mustahkamladi. Izolyatsiya, bosim va adolatsizlik shoirni sindirmadi, aksincha, uning she’riyatiga chuqur lirizm, dramalariga psixologik realizm va tarjimalariga madaniy donishmandlik berdi. Maqola davomida yoritilganidek, Shayxzoda merosi bugungi talaba uchun nafaqat adabiy dars, balki bosim ostida insoniy qadriyatlarni saqlash, ijodiy uzilishni regeneratsiyaga aylantirish va kasbiy etika maktabidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov N. Maqsud Shayxzoda: Hayoti va ijodiy yo‘li. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
2. Shayxzoda M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1988.
3. O‘zbek adabiyoti tarixi. 4-jild. – Toshkent: Fan, 1978.
4. Adabiyotshunoslik jurnali. 2019, №4. “Qatag‘on davri adabiyoti va psixologik tahlil”.
5. O‘zbekiston Milliy Arxivi. Fond 12, ro‘yxat 1, ish 345. 1952–1955-yillar tergov va oqlanish hujjatlari.
6. Raxmatullayev Sh. O‘zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
7. Vohidov E. “Yulduzlar qovushsa...”. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1985.